

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

BİR KOMÜNİTERYAN ELEŞTİRİ: LIBERTERYEN DÜŞÜNCE REFERE EDİLEREK İKTİSADİ ADALETE ULAŞILABİLİR Mİ?*

Ahmet Yavuz ÇAMLI¹

Dr. Öğr. Üyesi

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula Meslek Yüksekokulu

E-mail: ahmetyavuz.camli@cbu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0746-9755

Özet

Liberteryenizm, özünde liberalizmi refere ederek bu yaklaşımı uç konumda temsil eden bir öğretilerdir. Liberteryen öğretisi, bireysel özgürlüklere en geniş alanı talep ederek radikal bir tutum sergiler. Doğal olarak bu anlayışta devletin piyasaya müdahale etmemesi istenir. Liberteryenizmin adil piyasa hedefi faydacı çerçeve içinde ciddi bir çelişki olarak görülür. Dolayısıyla bu çalışmada, faydacılığa dayalı piyasa sisteminin yol açtığı iktisadi eşitsizlik ve adaletsizliklerin aşırı özgür liberteryen görüşlerle giderilip giderilemeyeceği problemine odaklanılır. Belirlenen amaç doğrultusunda öncelikle liberteryen düşüncenin iktisadi adalet nosyonu ele alınır. Ayrıca aşırı özgürlükçülüğün karşısına toplulukçuluğu savunan komüniteryan yaklaşım konumlandırılır. Liberteryen anlayışın karşı kutbunda yer alan ve onu ciddi biçimde eleştiren komüniteryan yaklaşım toplumsal dayanışmayı ve paylaşmayı öne çıkarır. Araştırma sonucuna göre liberteryen anlayışa göre piyasada arz ve talebe hiçbir şekilde müdahale edilmezse iktisadi adalete ulaşılabilirdiği savunulur. Komüniteryanizm açısından ise liberteryen öğretisi iktisadi adaleti tesis edemez. Bunun yanında ahlaki

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayım etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ahmetyavuz.camli@cbu.edu.tr

Atıf (APA): Çamlı, A. Y., (2020), Bir Komüniteryan Eleştirisi: Liberteryen Düşünce Refere Edilerek İktisadi Adalete Ulaşılabilir mi?, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12 (2): 95-110.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

yozlaşmaya, erdemın koflaşmasına ve iyi toplum idealine zarar verdiği gerekçesiyle eleştirilir.

Anahtar Kelimeler: Liberteryanizm, Komüniteryanizm, İktisadi Adalet

Alan Tanımı: Politik İktisat, Siyaset Felsefesi

A COMMUNITERIAN CRITICISM: CAN ECONOMIC JUSTICE BE ACHIEVED BY REFERRING TO LIBERTARIAN THOUGHT?

Abstract

Libertarianism is a doctrine that represents liberalism in an extreme position. Libertarian doctrine takes a radical stance, claiming the widest range of individual liberties. So the intervention of the state in the market is not accepted. This study focuses on the problem of whether the economic injustice caused by the market system based on utilitarianism can be overcome by excessively free libertarian views. First, the notion of economic justice of libertarian thought is investigated. The communitarian approach defending communitarianism is positioned against extreme libertarianism. The communitarian approach emphasizes social sharing and solidarity. It is argued that if the supply and demand in the market are not intervened in any way, economic justice can be achieved in the libertarian approach. In terms of communitarianism, it is criticized for damaging moral degeneration, the perfection of virtue and the ideal of a good society.

Key Words: Libertarianism, Communitarianism, Economic Justice

JEL Codes: A12, P10, P51

1. GİRİŞ

İktisadi adalet, onu ele alan yaklaşıma göre değişiklik gösteren bir olgudur. Bu nedenle üzerinde fikir birliğine varılmış bir iktisadi adalet tanımından bahsedilemez. Söylem olarak birbirine yakın tanım ve açıklamalar ileri sürülse de anlam ve içerik olarak birbirinden çok uzak iktisadi adalet kavramları bulunur. Tüm öğretiler, teoriler veya toplumlar “adalet”i talep ederken pratik hayata bakıldığında iktisadi adaletsizliklerin arttığı görülür. Piyasa sistemini savunan öğretilere bakıldığında iktisadi adalet meselesinin geri plana itildiği ortadadır. Adalet/adaletsizlik meselesine önem veren yaklaşımlarda ise çoğunlukla gelir dağılımı eşitsizliğine odaklanılır.

Bu noktada piyasaya hâkim olan faydacı doktrinin adalet yaklaşımı önem arz eder. Faydacılara göre bireyin rasyonel eylemde bulunması adil davrandığının

göstergesidir. Ancak ekonomik hayata bakıldığında faydacılığın hâkim olmasına rağmen pek çok adaletsizliğin hüküm sürdüğü görülür. Peki liberteryen doktrin bu problemi çözebilir mi? Liberalizmi temel alarak inşa edilen libertaryanizm, “aşırı özgür ben”in pratik hayatta somutlaşmasını arzularken mevcut adaletsizliklerin giderileceğine inanır. Diğer yandan toplulukçuluğu savunan komüniteryanizm ise libertaryanizme karşı güçlü eleştiriler getirir. Dolayısıyla liberteryanizm ve komüniteryanizmin iktisadi adalet olgusuna yaklaşımları farklılık arz eder.

Bu bakımdan çalışmada öncelikle liberteryanizm hakkında kısaca bilgi verilip bu doktrinin iktisadi adalet tasavvuru ortaya çıkarılacaktır. Ardından komüniteryanizme kısaca değinilip bu yaklaşım çerçevesinde liberteryanizmin eleştirisi yapılacaktır.

2. LIBERTERYANİZM VE İKTİSADİ ADALET NOSYONU

Modern liberalizmin üç önemli sacayağı bulunur. Neo-liberalizm, sosyal liberalizm ve liberteryanizm (muhafazakâr liberalizm) bu kolları oluşturur. Liberteryen düşünce, devletin müdahaleci uygulamalarına karşı olan, minimalist boyutta bir devlet yapısını savunan ve liberalizmin argümanlarını temel alan bir siyaset felsefesi öğretisidir. Bu doktrin John Locke’ın özgürlüğü kısıtlayan ya da yok eden baskıcı devlet politikalarının terkedilmesini öngören söylemlerine dayanır. Gustave de Molinari (1819-1912), Murray Rothard (1926-1995), Friedrich A. Hayek (1899-1992), Ayn Rand (1905-1982) ve Robert Nozick (1938-2002) önde gelen liberteryen temsilcilerdir. Muhafazakâr liberteryen Nozick, 1974 yılında yayınladığı eseriyle akademik camiada ve siyaset bilimi alanında derin yankı uyandırır. Düşünür, “Anarşi, Devlet ve Ütopya” adlı eserinde adalet, haklar, özgürlükler ve adil paylaşım ilkelerini akademik ve siyasal tartışmaların gündemine getirir. Nozick liberalizmin uç bir temsilcisi olarak müdahaleci politikalara genel olarak karşı çıkan neo-liberal (liberteryen) konumda yer alır (Nozick, 1974: 8). Bu açıdan liberteryen düşüncenin en temel prensibi kişinin kendine yetebilmesi veya *otonom birey* olabilmesidir. Bu ifade fiziki ve düşünsel anlamda bireyin sahip olduğu unsurlara ilişkin mülkiyet hakkına sahip olmasını işaret eder.

Liberteryen anlayışın merkezinde Nozick’in de odaklandığı iki husus vardır. Bunlar meşru ve modern devletin kaynağının ne olduğu ve bu aygıtın sınırlarının nasıl tespit edileceği ve ölçüsünün ayarlanacağıdır. Liberteryenler aşırı özgürlükçülüğü savundukları için devlet aygıtını minimize etmek isterler. Bu anlayışta devletin görevi sadece piyasa işleyişine izin vermek, sözleşme özgürlüğünü güvence altına almak, mülkiyet haklarını korumak ve

barışı sağlamak olmalıdır. Bunun haricinde devlet adına her türlü politika gayri meşru kabul edilir (Alkan, 2018: 56). Liberteryenler devletin, vatandaşların iyiliği için uyguladığı birçok zorlayıcı (coercion) ve yasaklayıcı uygulamayı özgürlüklerin ihlali sayarlar. İnsanların zarar görmelerini önleyebilmek adına zorunlu koşulan güvenlik veya sağlıkla ilgili yasalara karşıdırlar (Sandel, 2009: 63). Örneğin emniyet kemeri ve motosiklet kaskı takma gibi zorunlulukları bireyin iyiliği ve sağlığı için konulmuş olsa bile bireysel özgürlüklere aykırı kabul ederler. Onlara göre birey başkalarına zarar vermemek koşuluyla kendi amaçları ile ilgili karar alabilmeli veya zararını kabul ederek özgürce davranabilmelidir.

Liberteryenler dini ya da kültürel olarak yasak, ahlaksız, etik olmayan veya ayıp olarak nitelenen söylem, eylem veya faaliyetlerin yasaklanmalarına karşıdırlar. Zira bir kesimin doğru ya da yanlış anlayışı başkaları açısından farklı olabilir. Herhangi bir anlayış hiçbir gruba dayatılmamalıdır. İnsanlar kendileri hakkındaki kararları özgürce alabilmelidirler. Bir davranışı başkalarının ayıp veya ahlaksız olarak görmesi failin özgürlüğünü kısıtlayıcı bir sebep olmamalıdır.

Nozick, klasik liberal düşünceye mutabık bir şekilde devleti “zorunlu kötü” olarak niteler. Zorunlu olmasının sebebi güvenliğin sağlanması için herkesi kapsayan bir aygıtın gerekliliğidir. Kötü olmasının sebebi ise devletin varlığının kabul edilmesi kişilerin belli başlı özgürlüklerinden vazgeçmelerini gerektirir. Bu da minimal bir devlet modeline işaret eder. Nozick, bu anlayışa uygun olarak “Gece Bekçisi Devlet” (Night Watchman State) tabirini kullanır. Hatta minimal devlette sınırlı da olsa yeniden dağıtımcı eylemler olabileceğinden daha da ileri giderek “Ultra-Minimal Devlet” (Ultra-Minimal State) ifadesini kullanır (Nozick, 1974: 45). Nozick’e göre bireyler doğa durumunda kendilerini koruyabilir, haklarını savunabilir, kendilerine gelen zararın tazminini isteyebilir veya karşılık olarak zarar verene ceza verebilirler. Başkalarını bu durumlar için yardıma çağırabilir ve yardım talep edene yardıma gidebilirler. Kendi aralarında ortak koruma birimleri meydana getirebilirler (Barnett, 2007: 172). Buna rağmen bireyler arasında mutlaka problemler baş gösterecektir. Süreç içerisinde güvenlik hizmetinin profesyonel ve kapsamlı bir hizmete dönüşmesi ile bu hizmet minimal devletin oluşumuna da zemin teşkil eder.

Egemen koruyucu gücün devlet aygıtına dönüşmesi için iki şartın gerçekleşmesi gerekir. Birincisi devlet güç kullanımında tekel olmalıdır. İkincisi ise sınırlar içindeki herkesin hakkını ve güvenliğini koruyor olmalıdır.

Nozick, genel zor kullanma yetkisi ve koruma yetkisinin genelleşmesi yani talep etmeyenlerin de koruma hizmetine dahil edilmesi halinde doğa durumundan minimal devlete geçilmiş olduğunu ve bunun ahlâki açıdan meşru kabul edileceğini söyler (Hahnel, 2006: 131). Hakları koruyan, tehlikeli hakları kısıtlayan ve sınırlar içinde bu hakkın yegane sahibi olan bir kurum görünmez el niteliğindedir.

2.1. Bireysel Özgürlükler ve Serbest Piyasa

Muhafazakâr liberteryenler iktisadi adalet açısından insanların ekonomiye katkıda buldukları ölçüde ekonomiden almaları gerektiğini savunan bir düşünceye sahiplerdir. Bu katkı temelli görüşe göre bireyler kendi emeklerinin ve üretim araçlarının katkısı açısından tüketim yapmalıdırlar (Hahnel, 2006: 18). Buna göre liberteryenler, mülkiyet haklarının korunması, bireysel hakların en üst seviyede genişletilmesi, serbest piyasa şartlarının sağlanması, fiyat mekanizmasının işlemesi ve özgürlüğün mutlak önceliği konularını şiddetle savunurlar. Onlara göre bireysel özgürlük tüm sosyal ilişkilerin, ekonomik değişimlerin ve siyasi sistemin altında yatan temel değerdir. Serbest piyasada, bireyler arasında oluşan gönüllü iş birliğinin her zaman devletin uyguladığı zorlamaya tercih edilmesini savunurlar. Devletin rolü toplum adına hedefler belirlemek olmamalıdır. Devletin varlığı; serveti yeniden dağıtmak, kültürü tanıtmak, tarım sektörünü desteklemek ya da küçük firmalara yardım etmek için değildir. Onlara göre devlet kendisini bireysel hakların korunmasıyla sınırlamalı ve vatandaşların barışçıl bir şekilde kendi hedeflerine ulaşmalarına izin vermelidir (Naqvi, 2018: 8-9).

Liberteryenler yasa önünde herkesin biçimsel eşitliğini desteklerler fakat kaçınılmaz olarak yalnızca kişisel özgürlüğe tecavüz ederek ve genel refahı azaltarak zenginleşenler ve bu nedenle meydana gelen eşitsizlikler hakkında çok az endişe duyarlar (Hahnel, 2006: 33). Onlar için yoksullukla mücadele etmenin en iyi yolu, serbest girişim ve serbest ticaret sistemini garanti altına almak ve devletin servet transferi programlarından daha etkili ve daha iyi bir sonuç vereceğine inandıkları özel yardım girişimlerinin ihtiyaç sahiplerine yardım etmelerine izin vermektir.

Öte yandan bu doktrini savunanlar bireysel özgürlüğü korumak söz konusu olduğunda devlete güvenmezler. Çünkü devlet yöneticilerinin soyut kolektif çıkarlar adına hareket ettiklerini iddia ederler. Kolektivist ideolojilere göre uygulanabilir bir sosyal ve ekonomik düzen ancak devlet tarafından uygulanabilir

ve sürdürülebilir. Liberteryenlere göre ise piyasanın doğru bir şekilde işlemesi ve ekonomik göstergelerin iyileşmesi özgür bireysel eylemlere bağlıdır.

Liberteryenler yeniden dağıtımcı politikalara karşıdırlar. Onlara göre iktisadi eşitsizlik ne kadar yüksek olursa olsun eğer serbest piyasa işleyişi sağlanmış, herkes istediği sözleşmeye hür iradesi ile taraf olabiliyor ise -dolandırıcılık halleri müstesna olarak- sistemsal bir adalet sağlanmış kabul edilir. Sistemsal denmesinin nedeni liberteryenlerin ortaya çıkan gelir eşitsizliğine yaklaşımlarıdır. Onlara göre iktisadi eşitsizlik adil bir süreç sonucunda ortaya çıkabilir. Süreç adil işlediği için iktisadi eşitsizlikler piyasada kişilerin bireysel hata ve eksikliklerine bağlıdır (Alkan, 2018: 55; Yoruldu, 2020: 188).

2.2. Yetkisel Adalet ve Mülkiyet Hakkı

Nozick'e göre özgür bir toplumda paylaşımına konu olan kaynakların ne tür kriterlere göre paylaşılması gerektiği tartışması söz konusu olmamalıdır. Özgür bir toplumda insanlar farklı kaynakları sahiplenir, gönüllü takaslar ile el değiştirir ve bazı eylemler sonucu yeni kazanımlar ortaya çıkarırlar. Bu haliyle toplumdaki payların dağıtımını ve değişimi bireylerin vermeye yetkili oldukları kararlara ve kişisel tercihlerine bağlı olmalıdır. Piyasada değişim ve dağıtım "görünmez el" mekanizması ile oluşan sözleşme veya diğer eylemlerle gerçekleşir. Bu sürecin sonucu olarak kişilerin sahip olduğu mülk ve servetin bireylerin rızası harici alınan kararlara yeniden dağıtıma konu edilmesi adil değildir (Sandel, 1999: 49).

Nozick, dağıtımda merkezi önemin "mülk adaleti"ne verilmesi gerektiğini savunur. Ona göre mülk dağıtım ve paylaşımının yetkisel adalet teorisinin (The Entitlement Theory) prensipleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi adil dağılıma ulaşmayı sağlayan bir önşarttır. Yetkisel adalet ilkeleri; mülkün ilk sahipliği -elde etme-, mülkün bir başka kişiye devri -transfer- ve mülkün dağıtımıyla ilgili adaletsizliklerin düzeltilmesi -düzeltme- ilkeleridir.

Nozick'e göre eğer dünya tam anlamıyla adil olsaydı şu ifadeler mülk adaleti konusunu tamamıyla kapsardı: Bir kişi sahip olduğu mülkü adil yollardan (elde etme ile ilgili adalet ilkesine uygun olarak) elde ettiyse o kişi mülk üzerinde mülkiyet hakkına sahiptir. Diğer şarta göre kişi sahip olduğu mülkü, o mülk üzerinde daha önce mülkiyet hakkına sahip olan başka bir kişiden (transferle ilgili adalet ilkesine uygun olarak) elde ettiyse o mülk üzerinde hakka sahiptir. Bu ilkelere göre hareket eden kişi doğal olarak mülk üzerinde tasarruf hakkına da sahiptir. Kişi dilediği gibi mülkünü değerlendirebilir: Satabilir, kiralayabilir veya miras bırakabilir. Ancak kişi yukarıda bahsi geçen iki ilkeye göre hareket

etmezse yani mülk edinirse bu mülk üzerinde yetki sahibi olamaz (Nozick, 1974: 197).

Burada vurgulanan düzeltme ilkesi, geçmişe dönük mülk sahipliğindeki adaletsiz durumları araştırır. Bu ilkeye göre bireyler sahip oldukları mülkleri ilk iki ilkeye aykırı yollardan elde etmiş olabilirler. Gasp, hırsızlık, aldatma ve dolandırıcılık gibi gayrimeşru yollardan elde edilmiş olan mülklerin tespiti üzerinde çalışır ve sonuca göre adaletsiz kabul edilen mülkiyet haklarının sahiplik revizesi, tazminat ve cezalandırma yöntemleriyle düzeltilmesini içerir (Nozick, 1974: 198).

Nozick adaleti sağlamaya yönelik politika ve kuralların birey haklarını hiçbir şekilde ihlal etmemeleri gerektiği görüşündedir. O, temel eserinde “bireylerin hakları vardır ve hiç kimse bu hakları sınırlayamaz” diyerek başlar. Nozick’in birey hakları yaklaşımı gereği her bireyin özgürlük, hayat ve mülkiyet hakları dokunulmazdır.

Nozick birey ve birey haklarını ön plana çıkaran teorisi ile yeniden dağıtımcı politikalara karşı çıkar. Ona göre yeniden dağıtımcı politikalar birey haklarının ihlalidir. Bireyler zenginliklerini ve refahlarını kendilerine göre dezavantajlılarla paylaşmaya zorlanamazlar. Bu nedenle düşünür müdahaleci/sosyal devlet yerine minimal, zorunlu görevleri (güvenlik, sağlık, yargı vs.) yerine getiren devlet modelini benimser.

Nozick’e göre yetenekli ve avantajlı bireylerin elde ettiği fazladan servet tamamen onların hakkıdır. Çünkü bu bireyler üretim sürecine daha fazla zeka, emek, gayret, sermaye ve konum avantajlarını katarak üretime daha fazla katkı sağlayarak üretilenden daha fazlasını hak edip kazanırlar. Daha az avantajlı olanların bu servette hakları yoktur. Onlar, sürece daha az katkı sağladıkları veya hiç sağlayamadıkları için payları ya az olur ya da hiç olmaz. Çok kazanandan rızası dışında bir pay alıp toplumun en az avantajlı olanlarına aktarmak bireyi araçsallaştırmaktır.

Liberteryenlerin şiddetli serbest piyasa savunusunda ileri sürüldüğü üzere gerçekten iktisadi adalet serbest piyasa işleyişi içinde sağlanabilir mi? Sağlanabilirse bu ne boyutta olabilir? Liberteryenlerin bu konudaki en net cevapları piyasa işleyişine izin verilmesi ve devletin minimize edilmesi halinde sağlanacak olan sosyal ve ekonomik düzenin adil olacağı yönündedir. Yani onların hedeflediği doğrudan belirlenmiş ya da tanımlanmış bir adil düzen yoktur denebilir. Eğer serbest piyasada herkes özgür iradesi ile istediğini alıp satabiliyor, sözleşme yapabiliyor ve fırsatlardan yararlanabiliyor

ise ortaya çıkan tabloda adaletin sağlandığı kabul edilir. Nozick de ekonomik eşitsizlikte yanlış bir durumun olmadığını ifade eder. Ona göre fakirler veya mağdurlar piyasanın kendilerine sağladığı fırsatlardan yararlanmadıkları için sosyo-ekonomik olarak kötü duruma düşerler. Toplumsal servetten herkes hak ettiği kadarını aldığı için adaletsiz bir durum yoktur. Bu fırsatlardan yararlanamayacak kadar zayıf olanlar için ise yardım kuruluşları sorumluluk üstlenir.

Örneğin Nozick'in miras gibi önemli bir meseledeki düşünceleri şöyle özetlenebilir: İktisadi adaleti sağlamak adına yeniden dağıtımı sınırlandırmak yanlıştır. Miras konusu bu hususa güzel bir örnektir. Nozick'e göre mirasın yasaklanmasını talep eden düşünce doğru değildir; mirasın yasaklanması, mirası alacak kişilerden ziyade bırakmak isteyen kişilerin hakkını ihlal etmek demektir (Hahnel, 2006: 36). Şayet kişi mal veya servetini hakkaniyetli yollardan elde etmişse bu mal ve servetini istediği kişilere miras bırakabilmeli veya dilediği gibi kullanabilmelidir. Bireyin bu hakkının elinden alınması veya kısıtlanması adil bir çözüm değildir.

Anlaşılacağı üzere Nozick, bir liberteryen olarak yeniden dağıtımcı adalet anlayışına karşıdır. Ancak iki noktayı istisna tutar. Bunlar ilk geçişlerde adalet ve transferlerde adalettir (Sandel, 2009: 87). İlk geçişler, bireyin elde etmiş olduğu servetin kaynağını sorgular. Eğer servet haksız ve yasadışı yollardan elde edilmiş ise adil kabul edilemez. Transferde adalette ise serbest piyasada gelir getirici faaliyetlerde rıza ve özgür irade şartları aranır (Nozick, 1974: 151-155). Bu iki şart sağlanmış ise bireyin elde ettiği gelir ve servet meşrudur. Toplumun geneli için değerlendirildiğinde bu şartlar sağlanıyorsa iktisadi eşitsizliklere bakılmaksızın iktisadi adaletin sağlandığı öne sürülebilir.

Nozick, ilk geçiş olarak tanımlanan ve günümüz ekonomisini şekillendiren başlangıç teorilerine de şüpheyle bakar. Kuşaklar öncesinden gelir paylaşımında ne tür şartlar mevcut olduğunu bilebilmek neredeyse mümkün değildir. Ancak eski zamanlarda yaşanan Kızılderililerin katledilmesi ve topraklarına el konulması, Afrikalıların köleleştirilmesi, zayıf ülke ve milletlerin sömürgeleştirilmesi ya da yağma, hırsızlık, dolandırıcılık gibi günümüz gelir farklılıklarına sebep olan problemleri tespit edebilirsek ancak o zaman tazminat, düzeltici vergi ve diğer araçların kullanılması tartışılabilir (Sandel, 2009: 64).

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında Nozick üzerinden liberteryen öğretinin savunuları ortaya konulmuştur. Aşağıda Komüniteryan yaklaşıma

kısaca değinilip bu yaklaşımı savunanların liberteryen öğretiyeye neden karşı çıktıkları araştırılacaktır.

3. BİR ÇERÇEVE OLARAK KOMÜNİTERYANİZM

Toplulukçuluk veya cemaatçilik olarak da bilinen komüniteryanizm, bireylerin toplumda birlikte yaşadığı diğer kişilerle etkileşimini kolektif doğa bağlamında ele alıp ulusal, kültürel ve tarihi birikimi bir öze sahip değerler bütünü şeklinde vurgulayan öğretilerdir. Bu yaklaşımın önemli temsilcileri MacIntyre, Taylor ve Sandel gibi isimlerdir. Liberal ekonomi ve siyaset teorilerinin yararçı ve bireyci ahlakı önceleyen savlarının karşısında topluluğun geleneğine, inançlarına, davranış kalıplarına ve yüz yüze, içten ilişkiler kurabilen insanlar bütününe dayanışmasına önem verirler. Komüniteryanizmde, psikolojik açıdan kişilerin halk içindeki konumunu idrak edebilmesinde ve büyük bir yalnızlık buhranından kurtularak erdemlerin kapsayıcılığında diğerleriyle karışıp sosyalleşmelerinde cemaatler etkin birer aktör olarak görülür (Alkan, 2018: 29). Bu yaklaşımda yakın komünal bağlar hem güçlendirilerek hem de beslenerek dinamik bir sosyokültürel ve sosyoekonomik düzen inşa edilmek istenir. Batı’da ortaya çıkan gelişmiş ve kapitalist sanayi toplumlarının kişilere aşırı özgürlük alanı tanımlayıp aynı ölçüde yükümlülük vermediği gerekçesiyle liberal doktrinler hedef alınır. Ahlaki gerilemenin yol açtığı problemlerin temelden aile şuuruyla, ilerleyen aşamada ise toplulukların sosyal uyumu sağlayıcı fonksiyonuyla düzeltilebileceğine inanılır (Mouffe, 2008: 57). Örneğin kadınların ev dışında geçirdikleri zamanın (özellikle sürekli işlerde çalışmaları nedeniyle) artmasından türeyen negatif etkinin çocuklarıyla etkileşimlerinin düşmesi yüzünden olduğu vurgulanır. Bu durumun erken yaşlarda kişilik gelişimini olumsuz etkilediği belirtilir. Kreşlerin çocuklara köpek kulübelerinden daha fazla bir anlam taşımayan sosyal ortamlar sunduğuna yönelik görüşler de vardır. “Ebeveyn eksikliği” şeklinde tanımlanan bu probleme çözüm olarak aile yanlısı uygulamalar ve politikalar önerilerek iyi toplum idealine ulaşılmaya çalışılır (Berten vd., 2006: 13; MacIntyre, 1984: 232-236).

Genel komüniteryan kabule göre toplumdaki bireylerin sahip olduğu kimliklerin oluşmasında bireylerin ait olduğu topluluklar referans alınır. Birey içinde bulunduğu komüniteden çeşitli süreçler aracılığıyla kimlik edinir. Bu noktada topluluğun savunduğu normlar kimlik kurucu rolünde tanımlanır ve mahiyeti gereği bu ilkeler eleştiriye tabi değildir. Bu yüzden komüniteryanlara göre liberteryenlerin savunduğu rasyonel ve özgür birey tasavvuru temelde eksik ve hatalı tasarlanır (Sandel 1998: 174).

Komüniteryanizme yönelik eleştiriler mütemadiyen bireylerin zihin dünyasını kısıtlayarak onların üretkenliklerine ket vurdukları, kadınların iş hayatına aktif katılımını engelledikleri, önderlerine aşırı ve körü körüne bağlanabildikleri, yeniliklere kapalı oldukları vs. şeklindedir (Dagger, 2004: 170-171; Caney, 1991: 511).

3.1. Yozlaşma

Komüniteryanizmin savunucularının faydacı anlayışa veya liberteryanizme yönelik belli başlı eleştirileri arasında “ahlaki yozlaşma”dan söz edilebilir. Yozlaşma satılık olmaması gereken bir değerın metalaşmasına yani alım satıma konu olmasına dayanır (Sandel, 2012: 66). Bu doğrultuda ahlaki yozlaşma eleştirisi piyasada etkin faaliyet ve uygulamaların deforme edebileceği veya ortadan kaldıracı tutum, değer ve normları sorgular (Sandel, 2012: 139). Yozlaşma itirazı, malların ve hizmetlerin piyasaya sunulmasının bu malları koflaştıracı etkisine dikkat çeker (Sandel, 2009: 97). Ahlaki yozlaşma itirazını yapanlar, ahlak ve vatandaşlığa ait değerlerin piyasaya indirgenğinde veya metalaştırıldığında etkilerini kaybedeceklerini savunurlar. Adil pazarlık şartları dahi oluşsa ahlaki yozlaşmanın önüne geçilemeyeceğini belirtirler (Walzer, 1990: 8-10).

Yozlaşma eleştirisi, bir takım ahlaki paradigmayı önceler. Kişinin tam rızası ya da kusurlu rızasının olup olmasının bir önemi yoktur. Yahut bireyin zor durumda olması bu itirazı ortadan kaldırmaz. Bu açıdan yozlaşma iddiası, metalaşmaya konu olması nedeniyle piyasa tarafından değersizleştirilen söz konusu değerlerin ahlaki önemine vurgu yapar (Sandel, 2009: 21). Belli unsurların özlerine, karakterlerine ve bunları yönlendirmesi gereken normlara odaklanır (Sandel, 2012: 144). Bu nedenle yozlaşma iddiacılarına göre liberal/liberteryen toplumda dahi meta olamayacak bazı unsurlar mevcuttur. Bu tarz değerlerin asla ticarileşmemesi gerekir. Ancak liberal/liberteryen öğretiler kendi içinde yozlaştıracı eğilime ve bunu engelleyecek tüm etkenleri dışlayacak özelliğe sahiptir (Wellmer, 2006: 306; Taylor, 1989: 176).

Örneğin piyasada bir mal gibi böbreğini satanlar çoğunlukla ekonomik durumları kötü olan kişilerdir. Yozlaşma iddiasına göre böbrek satışına izin verilmesi; insanı farklı parçalardan oluşan bir toplama olarak gören değersizleştirici ve nesneleştirici bir düşünceyi teşvik eder (Sandel, 2012: 137). İnsan kavramının ve algısının içinin boşaltılmasına yol açar. Amaç olması gereken insanın metalaşması ahlaki açıdan problemler doğurur. Böbreğin ticarileştirilmesi insanın araçsallaştırılması demektir. Kişinin rızasının olması ve bu rızanın gönüllülük

içerip içermemesi önemli değildir. Yozlaşma eleştirisi insanın pasifize edilip şekleştirelmesi üzerine kuruludur.

Anlaşılabacağı üzere Sandel'e göre insanlar hangi değerlerin niçin önemsenmeye değer olduğu noktasında hemfikir değildir. Paranın neyi satın alması ya da almaması gerektiğine karar verebilmek için hangi sosyal mallar piyasanın güdümüne bırakılmalı ve metalaştırılmalı, hangi değerler sosyal ve medeni hayatın çeşitli alanlarını yönlendirmeli konusu açıklığa kavuşturulmalıdır. Liberteryenlerin savunduğu gibi arz ve talebin piyasada serbest ve özgür bir şekilde hareket etmesi doğru değildir. Zira mevcut adaletsizlik ve eşitsizliklerin temelinde bu düşünce yatar (Sandel, 2009: 32).

3.2. Kusurlu Rıza

Kusurlu rıza itirazı genel olarak piyasada bireylerin ekonomik tercihlerinin yansıttığı eşitsizlikler üzerine kuruludur (Sandel, 2009: 135). Bu itiraz, insanların eşit olmayan şartlar altında ya da ekonomik durumun olumsuz seyrettiği bir zamanda arz ve talebin karşılaşmasında adaletsizliğin ortaya çıkabileceğine işaret eder. Buna göre piyasanın işleyişi iddia edildiği üzere her zaman gönüllü bir rıza ile gerçekleşmez. Bir kişi yıllardır aç yaşayan ailesini bu durumdan tamamen kurtarmak için böbreğini satabilir. Fakat bu kişinin kararı kendi rızasıyla bile olsa gerçekten gönüllü olmayabilir. Esasında, kişi içinde bulunduğu şartlar tarafından adil olmayan bir şekilde zorlanmış olabilir. Bu tarz tercihler ekseriyetle dışsal etkilerin içsel güdülenmeyi zorlamasıyla meydana gelir (Sandel, 2009: 136).

Yani piyasada her tercih tamamen gönüllü bir şekilde oluşmaz. Bazı insanların gelir seviyesi çok düşük olabilir yahut adil şartlarda pazarlık etme yeteneği veya bilgisi (asymmetric information) olmayabilir. Böyle durumlarda piyasa tercihleri "özgür tercihler" olarak nitelendirilemez. Bir piyasa tercihinin özgür bir tercih olup olmadığını tespit edebilmek için gönüllü bir rızanın oluşmasını engelleyen şartların veya faktörlerin ne gibi eşitsizlikler içerdiği araştırılmalıdır. Vurgulanması gereken nokta; bir kişinin pazarlık gücü azlığı ya da yoksunluğu ile asimetric bilginin mevcut olduğu durumlarda tercihlerin hangi aşamada kusurlu rızayı ürettiğidir. Bu sorgulama ile piyasada özgür tercihin hakkaniyetini aşındıran etkene ulaşılabilir (Sandel, 2009: 15).

Bu yüzden Sandel, liberteryen görüşün savunduğu her şeyin alınıp satılabileceği fikrine karşı çıkar. Ayrıca her sözleşme, şartların tam olarak sağlandığını garanti etmez. Eksik bilgi ve kusurlu rıza bu tür sözleşmelerde iki taraf için de olumsuzluklara sebep olabilir ve toplumsal sorunlara yol açabilir.

3.3. Sahiplik İtirazı

Piyasada her unsurun karşılıklı rıza ile alınıp satılabileceğine yönelik bir itiraz da sahiplik ve mülkiyet anlayışları ile ilgilidir. Yukarıda bahsedilen böbrek satışıyla ilgili tartışılan bir diğer konu insanın kendi kendisinin sahibi olup olmadığıdır. Eğer insan kendi kendisinin sahibi ise insana zarar vereceğini bile bile bu satışlara izin verilmeli midir? Böbrek konusu tartışmaya açık olsa bile daha yaşamsal organlar sırf ekonomik sebeplerle satılabilir mi? Bir baba ailesinin daha iyi bir hayat yaşaması için sağlıklı iken kalbini satabilir mi? Tüm bu sorular serbest piyasa işleyişine etik sınırların getirilip getirilmemesi ile ilgilidir.

Örneğin taşıyıcı anneliğin uygulanmasına yönelik ülkelerde genel olarak belirli izinler mevcuttur. Bu meyanda tartışılan bir konu annenin bebeğin mutlak sahibi olup olmadığıdır. Onu ticari bir mal gibi satabilir mi? İnsan ticareti, liberteryenler gibi liberal anlayışı nihai sınırlarda uygulamak isteyenler için bile bu sınırların dışındadır. Ancak taşıyıcı annelik uygulamalarında bebeğin (insanın) ticari bir meta gibi satıldığı nedense göz ardı edilir. Kendi iradi ve fikri kabiliyetlerinden henüz yoksun olan bir bebeğin yasal vasisi (ebeveyni) tarafından satılması nasıl bir hukuki veya ahlaki ilkeye dayandırılabilir? Nihayetinde rızaları olmaksızın satılan bebeklerin akıl balığ seviyeye geldiklerinde bu muameleye kendilerini muhatap eden ebeveynlerini suçladıkları veya çoğu zaman affedemedikleri bilinen bir gerçektir. Bu gerçeğe yüzleşmek zorunda kalan bireylerin (çocukluk veya yetişkinlikte) yaşadığı travma hem kişisel hem de aile kurumuna karşı düşünceleri olumsuz etkileyerek toplumsal sorunlara yol açabilir (Sandel, 2012: 78-79).

3.4. Vatandaşlık Problemi

Komüniteryan yaklaşıma göre liberteryen öğretinin sosyal değerler üzerinde yozlaşmaya yol açması ne derece yaygın ve baskın olursa dini-ahlaki etikten kopma ve buna bağlı olarak vatandaşlık erdeminin aşınması da o derece yüksek olur. İktisadi adaletsizliklerin yaygınlaştığı liberteryen toplumunda metalaşma süreci paranın ve gücün kolonizasyonunu artırır; böylece toplumsal ilişkiler de parasal gücün etrafında şekillenir (Sandel, 2005: 84). Aynı toplum içinde yaşayan zenginler ve fakirler birbirlerini ötekileştiren bir eğilime sahip olurlar (Sandel, 2012: 179).

Komüniteryanizme göre iyi bir toplum işbirliğine, paylaşmaya, dayanışmaya önem verir. Bireylerin faydalarını maksimize etmeye çalıştığı liberteryen toplumda sosyal dayanışmanın tesisinden söz edilemez. İnsanların birbirlerinin

zor durumlarını fırsat bilip avantaja çevirme çabaları birlik olgusunu yıkıma uğratar. Bu nedenle liberteryen toplum iyi ve erdemli bir toplum olmaktan uzaktır. Sandel'e göre mutlak faydacılığın ortaya çıkardığı açgözlülük, mümkün mertebe toplumdan dışlanması gereken bir ahlaksızlıktır. Bu tarz olumsuzluklar toplumsal kabule konu olmamalıdır, hatta böyle davranışların devlet tarafından cezalandırılması ortak iyiyi işaret eden vatandaşlık erdemine hizmet eder (Sandel, 2009: 22).

Bunun yanında ahlaki düşünceler referans alınarak yapılan yasama faaliyetleri liberal/liberteryen anlayış tarafından kaçınılması gereken bir ilke gibi algılanır. Liberteryenlere göre yasaların ahlaki referansla üretilmesi zor kullanma ve hoşgörüsüzlük riski taşır (Sandel, 1999: 33). Buna karşılık Sandel bu konuda ahlaki düşüncenin gerekliliğini vurgular. Ona göre ahlaki düşünce bu hususta hem bir amaç hem de kamusal bir enerjidir. Ortak iyunin keşfedilebilmesi ve buna ulaşılabilmesi bireysel çabadan öte bir durumdur. Ahlaki düşüncenin gerçekleştirilebilmesi için bireyselci anlayıştan ziyade sosyal çevrenin müzakere fonksiyonuna ihtiyaç vardır (Sandel, 1998: 42).

4. SONUÇ

Liberal/liberteryen yaklaşıma göre bireylerin ve toplumların en önemli amaçlarından biri zenginleşmedir. Tarihsel süreçte kapitalizm bu amacı en iyi şekilde gerçekleştiren sistemdir. Ancak liberal/liberteryen toplumlarda zenginleşme uğruna pek çok değer feda edilir. Bu süreçte sadece belirli bir azınlığın hayat kalitesi artarken toplumun büyük çoğunluğu sefalet ve manevi olarak anlamsızlığa sürüklenir. Zenginlik ne kadar artarsa iktisadi hayattaki eşitsizlikler, adaletsizlikler ve krizler de o derece derinleşir. Liberal öğretilere dayalı ana akım iktisat savunucularının ise mevcut adaletsizlikleri “iktisadi eşitsizlik” özelinde çözümlenmeye çalıştığı görülür.

Bu bağlamda iktisadi adalet, faydacı yaklaşıma göre bireyin faydasını ya da toplumsal refahı maksimum düzeyde gerçekleştirmektir. Ancak bu görüş adaleti bir ilke olarak ele almayıp bir hesaplama aracı yaptığı için ve insanların tüm değerlerini fayda, gelir, servet gibi tek bir değer ölçütüne (ekonomik parametrelere) indirgemekle ve değerler arasındaki nitelik farklarını dikkate almamakla eleştiriye tabi tutulur. Liberteryenlere göre ise adalet insanların serbest piyasada yaptığı tercihlerin özgürlüğüdür. Bu yaklaşımda bireyin amacı ve karakteri ile hayatının anlamı, önemi ve kalitesinin ahlaki değeri adaletin kapsamı dışında tutulur. Yani katkı temelli liberteryen iktisadi adalet görüşünün tatmin edici olmadığı söylenebilir. Faydacılığın ve metalaşmanın insanları bir nesne gibi

araçsallaştırması, hiçleştirilmesi ve şeyleştirilmesi sonuçları doğal olarak bir tepkinin doğmasına yol açar. Bireyin, bir zenginlik aracı ve nesnesi olmaktan ziyade onurlu ve saygıyı hak eden bir özne olduğunu savunulur.

Bu doğrultuda liberteryen doktrine karşı olarak komüniteryan öğretisi iktisadi adaletsizliklerin giderilmesi için iktisat ve ahlak arasında işbirliğini önerir. İktisadın ahlaki bölgede hareket etmesini ve ahlaki muhakemeler yapması gerektiğini belirtir. Bu yaklaşıma göre iktisadi adaleti sağlamak için bir toplumda yalnızca faydanın maksimize edilmesi ya da tercih özgürlüğünün garanti edilmesi yeterli değildir. Zira iktisadi özgürlük prensibi insanoğluna pahalıya patlamıştır. İktisadi adaleti sağlayacak adil bir toplum oluşturmak için ortak iyi hayatın anlamı hakkında istişareler yapılmalıdır. İyi hayat üzerine ahlaki anlaşmazlıkların çıkması doğal bir durumdur. Anlaşmazlıkların olmadığı bir kamusal hayatı arzulamak hüsrarla sonuçlanır. Kaçınılmaz şekilde ortaya çıkan anlaşmazlıklara karşı hoşgörülü bir toplumsal kültürün teşekkülüne ihtiyaç vardır. Ahlak içerikli fikirlerin çatışması yerine karşılıklı anlayış çerçevesinde müzakere gereklidir. Para ve gücün kolonizasyonundan ziyade para ve gücün ya da fırsatların tek seferde ve sonsuza dek dağıtımını yapacak meşru bir ilke arayışına girilmelidir. Bu amaç gerçekleştirilmeye çalışılırken adalet erdemi geliştirilmeli ve ortak iyi hakkında muhakeme yapılabilir.

KAYNAKÇA

Alkan, Yaşar, J. Rawls'ın İktisadi Adalet Teorisi. İstanbul: Hiper Yayıncılık, 2018.

Barnett, Randy E. & Erdoğan, Y. E. “Anarşi Nereye? Robert Nozick Devleti Meşrulaştırdı mı?”, Liberal Düşünce Dergisi. 48, 2007, 171-180.

Berten, Andre vd., “Giriş”, Liberaller ve Cemaatçiler, çev. Zeynep Ö. Üskül Engin, ss. 189-208, Ankara: Dost Yayınları, 2006.

Caney, Simon. “Sandel's Critique of the Primacy of Justice: A Liberal Rejoinder”, British Journal of Political Science. 21:4, 1991, 511-521.

Dagger, Richard. Communitarianism and Republicanism. G. F. Gaus, & C. Kukathas içinde, *Handbook of Political Theory*. London: Sage Publications, 2004.

Hahnel, Robin, İktisadi Adalet ve Demokrasi: Rekabetten İşbirliğine. Çev.

Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.

MacIntyre, Alasdair, After Virtue. Indiana: University of Notre Dame Press, 1984.

Mouffe, Chantal, Siyasetin Dönüşü, çev. Fahri Bakırcı, Ali Çolak, Ankara: Epos Yayınları, 2008.

Naqvi, Syed Nawab Haider, İslam, Ekonomi ve Toplum. Çev. Ozan Maraşlı. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.

Nozick, Robert, Anarchy, State and Utopia. New York: New York Basic Books, 1974.

Sandel, Micheal J., Justice: What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets. London: Allen Lane, 2012.

Sandel, Micheal J., Justice: What's the Right Thing to do ?. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2009.

Sandel Micheal J., Public Philosophy: Essays on Morality in Politics. Cambridge: Harvard University Press, 2005.

Sandel, Micheal J., "*Liberalism and Republicanism: Friends or Foes? A Reply to Richard Dagger*", The Review of Politics. 61:2, 1999, 209-214.

Sandel, Micheal J., Liberalism and the Limits of Justice. Cambridge: University of Cambridge Press, 1998.

Taylor, Charles, "Cross-Purposes: The Liberal-Communitarian Debate", Liberalism and the Moral Life, ed. Nancy L. Rosenblum, pp.159-182, London: Harvard University Press, 1989.

Walzer, Michael, "*The Communitarian Critique of Liberalism*", Political Theory. 18:1, 1990, 6-23.

HUKUK VE İKTİSAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt: 12 No: 2 Yıl: 2020 ISSN: 2146-0817 (Online)

Wellmer, Albrecht, “Demokratik Bir Kùltürün Koşulları: Liberallerle Cemaatçiler Arasındaki Tartışma Üzerine”, Liberaller ve Cemaatçiler, der. Andre Berten vd., çev. Mehmet Zafer Üskül, ss. 305-323, Ankara: Dost Yayınları, 2006.

Yoruldu, Mutlu, Salt Liberal İktisat Anlayışının Vergilendirmeye Bakış Açısı: Vergi Adaleti Üzerine Bir Değerlendirme. İstanbul: Hiper Yayıncılık, 2020.